© Український переклад. В. В. Вишневий, 1992.

Його серце — беззахисна лютня:

Лиш торкни, і воно забринить.

Беранже

Весь той нескінченний, каламутний, безрадісний день, звичний для пізньої осінньої пори, я провів у сідлі, їдучи самотою через украй непривітну та дику місцевість, над якою важко нависали темні хмари. Вже залягали надвечірні тіні, коли врешті переді мною постав похмурий замок Ашерів. Не знаю чому, але вже з першого погляду на цей будинок душа моя сповнилась нестерпного смутку. Я кажу "нестерпного" тому, що цей смуток анітрохи не пом'якшувався хоч яким-небудь з тих все-таки приємних (бо поетичних) сантиментів, що їх ми звичайно дізнаємо, зіткнувшися навіть з найстрашнішими руйнуваннями та запустінням у природі. З важким серцем обводив я очима картину, що відкрилась мені: величезний самотній будинок посеред одноманітного за ландшафтом маєтку; голі, непривітні стіни; порожні, безрадісні очі-вікна; смуги чахлої осоки; декілька мертвих дерев з огидними білими стовбурами. Почуття, що мене охопило, я не можу порівняти ні з чим на світі, хіба що з мукою, якої зазнає, пробудившись, курець опіуму,— мукою гіркого повернення в остогидле щодення, болісного спадання пелени. Душа неначе завмирає, леденіє, сповнюється обридливої гризоти, яка, попри всі потуги живої ще уяви, не дає прибитій, безплідній думці вимучити хоч що-небудь шляхетне чи величне. То що ж все-таки, запитав я себе, що саме так баламутить і гнітить тебе від одного лише погляду на замок Ашерів? Це була геть нерозв'язна таємниця; та й не зміг би я подолати розумом всі незбагненні фантазії, що облягли мене. Залишалося примиритись із невтішним висновком, що в природі справді можливе таке поєднання вельми простих речей, яке набуває над нами непоборної влади, й осягнути цю владу — понад наші можливості. Цілком вірогідно, подумав

я, що коли б по-іншому розташувати реквізит на цій сцені — перемістити деякі деталі картини,— то скорботне враження, яке вона справляє, сильно б пом'якшилось або й зовсім зникло; і, заохочений цією думкою, я спрямував коня на край урвища, що височіло над темним, похмурим озером, у недвижних глибинах якого відбивався будинок; зазирнув униз — і з ще більшим душевним трепетом уздрів знову ту саму, тільки перевернену та спотворену картину: сіра осока, страхітливі деревні стовбури, порожні, байдужі очі-вікна.

Тим часом саме тут, у цій смутній кам'яниці я збирався провести кілька тижнів. Тутешній господар, Родерік Ашер, був щирий приятель мого дитинства; але відколи ми бачились востаннє, минуло вже багато років. А нещодавно до мене, у протилежний куток країни, надійшов лист,— лист від нього, і то такої пекучої нагальності, що відповісти на нього мені випадало тільки особистим прибуттям. Лист був сповнений болючої душевної тривоги. Відправник повідомляв мене про свою жорстоку тілесну недугу, про виснажливий психічний розлад, що тяжко гнітить його, і про гаряче бажання бачити мене, свого найкращого і, власне, єдиного у світі друга, сподіваючись, що спілкування зі мною справить на нього живущу дію і якось полегшить хворобу. Все це було висловлено з таким невдаваним хвилюванням, так палко, що я мусив без вагань виконати його прохання і зголосився на запрошення, яке визнав, однак, вельми дивним. Хоча дітьми ми були нерозлийвода, я, сказати правду, не дуже добре знав свого друга. Він завжди був надміру стриманий та потайливий. Між іншим, мені було відомо, що його старовинний рід з давніх-давен відзначався особливою витонченістю чуттів, яка протягом віків виливалася в безліч піднесених витворів малярства, а в недавні часи не раз потверджувалася щедрими, хоч і не напоказ, благодіяннями, а ще — пристрасними пошуками у музиці, які, можливо, суперечили загальновизнаним та легко впізнаваним красотам у тій царині. Я знав до того ж і такий вельми примітний факт, що давнє і славнозвісне родовідне дерево Ашерів ніколи не давало тривких, життєздатних пагонів; інакше кажучи, вся родина посувалася прямою дорогою занепаду, від якої коли й відхилялась, то недалеко й ненадовго,— і так було завжди! Мабуть, саме ця вада, зважив я,

відзначивши подумки безперечну відповідність між зовнішнім виглядом маєтку і повсюдно відомим душевним станом його мешканців та обмисливши вірогідність того, що протягом віків оцей вигляд справляв свій вплив на душевний стан господарів,— саме ця вада, властива більше бічним галузкам роду, передавалася послідовно та неухильно від батька до сина разом із спадковою маєтністю і родовим ім'ям, і кінець кінцем те й те так поєдналося, що предковічну назву маєтку поглинуло те чудернацьке, двозначне найменування "Дім Ашерів" — найменування, яке, на думку навколишніх селян, котрі до нього й призвичаїлися, певно, обіймає водночас і сам рід, і фамільний замок.

Я вже сказав, що мій трохи дитинячий експеримент — зазирання в дзеркало озера,— мав лиш той наслідок, що в мені поглибилося перше прикре враження. Безперечне одне: я відчув, як ґвалтовно посилилась моя забобонна пригніченість,— чому ж бо не можна її так назвати? — і це послужило головно до дальшого її посилення. Такою, як я давно вже переконався, є парадоксальна природа всіх чуттів, що мають своєю основою страх. І, либонь, лише з цієї причини я, перевівши погляд від відображення будинку в озері до самого того будинку, відчув, як в умі моїм здійнялися дивовижні химери — химери й справді такі безглузді, що я їх згадую, тільки щоб показати, наскільки сильні та яскраві переживання наринули тоді на мене. Я так розпалив свою уяву, що достоту повірив, ніби над замком, і всім маєтком, і над усією ближньою околицею висить якась особлива атмосфера; вона не мала нічого спільного з повітрям, з небом, вона немов висоталася з мертвих дерев, із сірих стін, із мовчазного озера — мляві і тьмяні випари, таємничі, свинцеві, згубні.

Я стрепенувся, відганяючи від себе те, що напевне могло бути тільки маренням, й уважніше обдивився, як же насправді виглядає весь будинок. Найперше впадала у вічі його давність, вона здавалася просто неймовірною. За довгі століття стіни геть утратили свій колір. Увесь фасад укривала пліснява, що мальовниче звисала з карнизів, схожа на густе павутиння. Однак ніде не було очевидних знаків руйнування. Кам'яна кладка всюди лишалася цілою, хоча з'являлося дивне

враження, ніби деякі з досконало припасованих один до одного каменів от-от розкришаться. Це чомусь живо нагадало мені, що й дерев'яні меблі, порохніючи десь у глухому підвалі, куди зовсім не проникає свіже повітря, теж роками зберігають вигляд облудної непошкодженості. А втім, незважаючи на виразні свідчення давнього вже занепаду, споруда нітрохи не виказувала своєї нетривкості. Хіба що око уважливого споглядача могло б уздріти на фасаді ледь помітну тріщину, що починалася від даху, тяглася далі зигзагами через увесь мур і зникала аж у темних водах озера.

Завваживши все те, я переїхав коротеньким кам'яним містком до брами замку. Слуга, що зустрів мене, взяв мого коня, і я пройшов під готичними склепіннями до передпокою. Тут з'явився камердинер, котрий мовчки, безшумною ходою провів мене нескінченними, заплутаними темними переходами аж до "студії" свого господаря. Багато з того, що зустрілось мені на шляху, сприяло, досі не розумію чому, посиленню тих неясних відчуттів, про які я вже згадував. І хоча більшість речей довкола — різьблені стелі, темні гобелени на стінах, чорний паркет під ногами, чудернацькі щити та лати, що бряжчали від моїх кроків,— були такі самі, або майже такі самі, як речі, котрі оточували мене в дитинстві, і хоча я не міг не впізнавати їх, мов давніх знайомих, а все ж дедалі більше дивувався, що звичайнісінькі предмети навівають моїй уяві такі дивовижні образи. На одній із сходових площадок нам зустрівся родинний лікар Ашерів. Його обличчя вразило мене змішаним виразом грубого лукавства і ніяковості. Він збентежено привітався зі мною й подався геть. Нарешті камердинер розчинив останні двері й увів мене перед світлі очі свого господаря.

Кімната, в якій я опинився, була вельми простора й висока. Вікна — довгі, вузькі, стрілчасті — знаходились так далеко від темної дубової підлоги, що й рукою до них не дотягтися. Світло ледь пробивалося крізь ґратчасті, малинового кольору шибки, даючи змогу добре бачити лиш найпомітніші предмети; тим часом око марно намагалося сягнути найдальших кутків кімнати чи заглибин склепінчастої різьбленої стелі. На стінах висіли темні драпіровки. Всі меблі — розкішні, але незручні,

старезні й обдерті. Тут і там розкидані книги та музичні інструменти, які, проте, нітрохи не пожвавлювали загальну похмуру картину. Мені здалося, що саме повітря тут сповнене скорботи. Все огорнув, все просякнув глибокий, невблаганний і безнадійний сум.

Коли я ввійшов, Ашер підвівся з канапи, де лежав витягшись на весь зріст, і привітав мене так щиро й весело, що мені спершу подумалось, ніби ця сердечність трохи силувана, ніби то тільки вимушена церемонність украй знудженого хандрою світського лева. Глянувши на нього уважніше, я, однак, переконався, що він цілком щирий. Ми сіли вкупі; і ті кілька хвилин, поки він мовчав, я дивився на нього з почуттям, у якому жаль перемішався зі страхом. Справді, мабуть, ніхто ще на світі за такий короткий час не змінювався так разюче, як Родерік Ашер! Вельми важко було мені примусити себе повірити, що істота, яку я бачив перед собою,— то друг мого дитинства. А його ж обличчя завжди на всіх справляло незабутнє враження. Біла, як мармур, шкіра; величезні очі з незрівнянним вологим блиском; досить тонкі й блідуваті, але напрочуд красиво окреслені губи; витончений ніс єврейського типу, але з незвичайно широкими ніздрями; гарно виліплене підборіддя, недостатня випнутість якого виказувала, одначе, брак волі та рішучості; волосся, мабуть, тонше та м'якше за павутиння — всі ці риси разом із надто широким та високим чолом складали на диво виразну, незабутню зовнішність. А тепер, коли всі ті дивовижні риси зробилися ще помітніші й відразу впадали в око, надаючи обличчю несподіваного виразу, вся його подоба так перемінилася, що я вже сумнівався, з ким же я розмовляю. Більше за все здивували й навіть налякали мене воістину мертвотна блідість його шкіри і надприродний блиск очей. Шовковисте, неймовірно легке волосся теж було занехаяне, відросло надміру і тепер скоріше літало хмаркою навколо обличчя, ніж облягало його, і я не міг, хоч як старався, вгледіти в цій фантастичній машкарі щось притаманне смертній людині.

В поведінці мого друга мене відразу приголомшила якась непослідовність, навіть несумісність порухів; скоро я зрозумів, що це йде від безлічі кволих і марних спроб побороти звичайнісінький дрож —

невтримне нервове хвилювання. Чогось такого я, звичайно, чекав — і завдяки його листові, і пригадавши, як він, бувало, поводився в дитинстві; на певні висновки наводили й деякі особливості його фізичної будови та вдачі. Він бував то жвавим, то похмурим. Його мова раптом разюче змінювалась — із млявої, тремтливо-нерішучої (коли природне завзяття в ньому, здається, зовсім тануло) вона ставала враз якось особливо енергійною та виразною: він гучно, лунко виголошував гострі, значливі твердження, причому голос його звучав вагомо, розмірено, із своєрідною гортанною модуляцією, яку можна почути у гірких п'яниць або у безнадійних курців опіуму в хвилини, коли вони вкрай збуджені.

Саме в такій манері він і заговорив про важливість мого приїзду, про своє гаряче бажання бачити мене і про ту втіху, якої, він сподівається, я йому принесу. Він говорив також, досить довго й докладно, про природу своєї хвороби, виклавши власні на неї погляди. Це,— сказав він,— певна органічна недуга, притаманна всій родині, і він утратив надію знайти ліки проти неї; але, власне,— тут же додав мій друг,— це не що інше, як "просто нерви", і, без сумніву, все те скоро має минути. Просто зараз його обіймає безліч протиприродних відчуттів. Коли він став їх переповідати, багато чого мене сильно здивувало й спантеличило; хоча, можливо, винні в цьому більше несподівані визначення і сама манера говорити. Він страждає від болісного загострення чуттів; їжу може споживати тільки пісну; одіж може носити тільки з якоїсь одної тканини; на нього гнітюче діють пахощі будь-яких квітів; очі не витримують навіть найслабшого світла; й лише небагато які звуки — хіба що музика струнних інструментів — не викликають у нього огиди. Я зрозумів, що він став жертвою якогось ненормального, непоборного страху.

— Я помру,— сказав він,— напевне помру від цих злощасних дурниць. Та, саме так, а не інакше, спостигне мене люта смерть. Я страхаюсь майбутнього — не самих подій, а того, що вони потягнуть за собою. Я здригаюсь на саму тільки думку про якусь, хай зовсім незначну, пригоду, котра може вразити душу, зболілу від нестерпної тривоги. Справді, мене не лякає жодна небезпека, але я не можу не зважати на її неминучий наслідок — жах. У цьому жалюгідному стані, що

паралізує, відбирає сили, я передчуваю: рано чи пізно настане час, коли, змагаючись із цією похмурою примарою — СТРАХОМ, я втрачу водночас і життя, й тяму. Опріч цього, я потроху, з поодиноких та неясних натяків, дізнався ще про одну дивну особливість його душевного стану. Він був неначе обплутаний тривкими забобонами, пов'язаними з оселею, в якій мешкав і яку протягом багатьох років не наважувався покинути, і з певним уявним впливом (імовірну його силу він визначив словами надто туманними, щоб я міг їх тут переповісти), який справляли на його душу впродовж довгих, нестерпних, як він сказав, десятиріч дивні особливості самого обрису цього родового маєтку та каменю, з якого він був збудований,— тобто матеріальна природа сірих стін та веж і млистого озера, в яке вони дивилися, кінець кінцем позначилася на духовних основах існування мого друга.

Він, одначе, признався, хоч і з певним ваганням, що глибокий та болючий смуток, який гризе його, має й інше, більш природне і відчутне джерело — тяжку, довготривалу хворобу ніжно любимої сестри, єдиної його супутниці в житті протягом довгих, довгих років, останньої рідної йому душі в усім світі; і хвороба ця, мабуть, невдовзі матиме фатальний кінець.

— Ось вона помре,— мовив він із гіркотою, якої мені не забути повік, — і лишусь я (я — зневірений і хворовитий) останнім у давньому роді Ашерів.

Коли він це промовляв, леді Медлін (таке було її ім'я) саме перейшла через найдальшу частину зали й зникла, не помітивши моєї присутності. Я дивився на неї з німим здивуванням і не без остраху; а проте мені було важко признатись навіть самому собі у таких відчуттях. Якесь заціпеніння охопило мене, коли я супроводив очима її віддалені кроки... Тільки-но за нею нарешті зачинилися двері, я мимоволі став шукати погляд її брата; але він затулив обличчя руками, і мені лишилось тільки спостерігати, як через його тонкі, виснажені, ще більш побілілі пальці просочуються гарячі сльози.

Хвороба леді Медлін давно вже загнала в глухий кут мистецтво її лікарів. Вони ставили їй дивовижні діагнози: стійка апатія, поступове згасання особистості,— відзначали нерідкі, хоча скоромінущі приступи часткової каталепсії. Досі вона вперто опиралась натискові недуги, не дозволяла їй покласти себе в ліжко; але того ж таки вечора, як я прибув до замку, вона зрештою піддалась (як повідомив мені з невимовною тугою її брат уже через кілька годин) виснажливій силі нищівної хвороби; і мені стало ясно, що той побіжний погляд, якого я кинув на неї, був, певно, першим і останнім, що цю жінку я більше ніколи не побачу, принаймні живою.

Наступних кілька днів ні Ашер, ні я навіть не згадували її ім'я. Протягом цього часу я докладав ревних зусиль, щоб полегшити смуток мого друга. Ми разом читали, малювали або ж я слухав, наче уві сні, несамовиті імпровізації його промовистої гітари. В міру того як наша дедалі тісніша близькість дозволяла мені без перешкод проникати у тайники його душі, я все більше усвідомлював марність усяких спроб розвеселити цю похмуру душу, геть-чисто охоплену й поглинуту важким мороком, який виливався з неї на все, що є в матеріальному та духовному світі, єдиним, невпинним потоком суму.

Я назавжди збережу в пам'яті ті довгі печальні години, що їх проводив отак наодинці з господарем дому Ашерів. Але мені навряд чи вдасться дати уявлення про істинний характер тих студій, чи занять, до яких він мене залучив.

Неврівноважена, вельми хвороблива схильність творити собі неземні ідеали кидала на все якусь пекельну тінь. Довго ще бринітимуть мені у вухах його довжелезні імпровізовані погребальні співи. Серед усього іншого в моїй пам'яті закарбувалося те, як дивно він перекрутив музичну тему несамовитої мелодії "Останнього вальса Вебера". З Ашерових картин — вони спочатку зароджувалися в його витонченій уяві, а потім, мазок за мазком, втілювались у похмуро-невиразні образи, які проймали мою душу трепетом, тим прикрішим, що я не міг збагнути достоту його причини,— з тих картин (вони й досі яскраво і зримо постають переді

мною) мені навряд чи вдавалося виснувати хоч що-небудь, спроможне прибратись у ясні слова, які можна викласти на папері. Цілковита простота тих картин, повна оголеність задуму міцно приковували увагу й сповнювали душу благоговінням. Якщо коли-небудь хтось із смертних здатен був малювати чисту ідею, то цим смертним був Родерік Ашер. Принаймні в мене, за тих незвичайних обставин, чисті абстракції, вигадувані, а потім кидані моїм печальним другом на полотно, будили незмірний, нестерпний страх — такого я нітрохи не відчував навіть під враженням безперечно яскравих, хоча занадто уречевлених фантазій Фюзелі. Одне з фантасмагоричних творінь мого друга, не так сильно просякнуте духом абстрактності, все-таки можна, хай приблизно й туманно, описати словами. На невеличкій картині було зображено зсередини якийсь нескінченно довгий прямокутний підвал чи тунель з низькою стелею й рівними, білими, зовсім голими стінами. Але картина ніби переконувала, що цей викоп лежить глибоко під землею. Вздовж усього неоглядного тунелю не видніло жодної віддушини, жодного смолоскипа чи якогось іншого світильника; а проте звідкись струмів яскравий потік променів, що заливав увесь простір полотна якимось моторошним, недоречно пишним сяйвом.

Я вже говорив про хворобливу вразливість витонченого слуху мого бідолашного друга — будь-яка музика, окрім звучання деяких струнних інструментів, завдавала йому страждань. Можливо, ота Ашерова дивовижна манера виконання була передусім породжена тим, що він умисне обмежив своє музикування грою на гітарі. Але навряд чи можна пояснити цим гарячкову невимушеність його імпровізацій. Вона мала походити й напевне походила — і в мелодії, і в словах (бо він досить часто супроводив гру усними римованими експромтами) — від його несамовитої уяви,

в ній виражала себе та напружена розумова зосередженість, про яку я згадував і яка приходила до нього лише в окремі моменти, коли він сам доводив себе до стану найвищого хвилювання. Текст одної з тих рапсодій я запам'ятав відразу. Мабуть, вона вже тоді сильно вразила мене, бо, відчувши потаємну, містичну течію мелодії і слів, я, здається,

вперше збагнув, наскільки повно усвідомлює Ашер, що величний трон його гордого розуму захитався. Вірш цей називався "Зачарований замок", і, коли не зовсім точно, то дуже близько, звучав він так:

Серед гір, у зеленому долі,

В осередді чеснот

Розум — цар і хранитель волі —

Звів палац, як клейнод.

Осяйний палац, привітний

Світочем стояв:

Серафим крилом погідним

Кращого не осіняв.

Стяг над ним золотавий, преславний

Майорів, аж гуло.

(Тільки все те в часи дуже давні,

Предковічні було).

Вітерець, легкий і пряний,

Замок той стократ

Обвівав і ніс духмяний

Квітів аромат.

Мандрівці під палацом могутнім

Заглядали в вікно:

Сонми духів під музику лютні

Там танцюють давно...

А ясний владар в поставі

Царственій сидів:

Гідний влади, честі, слави,

Слухав ніжний спів.

Світлі перли з рубіном на дверях

Осявали діл.

І відлуння, за шерегом шерег,

Звеселяли окіл,

Щоби гуком ласкавим, іскристим

Владаря оспівать,

Щоб уславить думки його чисті,

Мудрість і благодать.

Та примари лихі, в шатах скорбі,

Враз палац облягли,

І ніколи вже обриси горді

Не постануть із мли!..

Гойна слава, що квітла над ними

В ті далекі часи,

Порозтала, розвіялась димом —

Відгомін краси.

І тепер подорожній з долини

У багрянім вікні

Бачить тільки химернії тіні

Й чує гуки смутні.

А крізь двері швидкою течею —

Наче жахнула тьма —

Мчить огиднеє тісто людськеє:

Чути регіт, а сміху — нема.

Я добре пам'ятаю, як внутрішній запал цієї балади навіяв нам цілу низку думок, що ясно висвітлили одну Ашерову ідею, котру я згадую не так через її новину (тому що ідею цю висловлювали й інші люди(1)), як через завзятість, з якою він її обстоював. Ця ідея, в найзагальніших рисах, полягала в тому, що здатністю відчувати наділені всі рослини. Але в його розладнаній свідомості це уявлення набуло справді зухвалого характеру і зазіхало в багатьох випадках навіть на царство неорганічної матерії. Мені бракуватиме слів, щоб передати повною мірою палку беззаперечність його переконання. Така віра в нього, однак, з'явилась (як я вже натякав раніше) від того сірого каміння, з якого було складено мури будинку його предків. Він був певен, що появі такої чутливості тут сприяло все: і сам спосіб укладання цього каміння, і рясна пліснява, що вкрила стіни, і мертві дерева, що стирчали повсюди, а найголовніше — довга-довга й непорушна тривкість розташування і його повторюваність у застиглих водах озера. Потвердження її — цієї чутливості — можна бачити, сказав він (і здригнувся, коли він це промовляв), у поступовому, але невпинному згущенні особливої атмосфери, створюваної тими водами і тими стінами. Наслідки легко розпізнати, додав він, у тому мовчазному, а проте неподоланному й зловісному діянні цієї чутливості: вона ж бо протягом століть творила долі родини Ашерів і зробила його самого таким, як я його бачу тепер,— таким, яким він став. Подібне переконання годі обговорювати, тож нічого пояснювати я й не буду.

(1) Уотсон, доктор Персіваль, Спалланцані, а особливо єпископ Ландафський (прим. автора).

Як і слід було чекати, книжки, що їх ми читали,— книжки, котрі впродовж довгих років чималою мірою формували внутрішній світ цієї хворої людини,— цілком відповідали його химерним поглядам. Ми глибоко студіювали разом такі праці, як "Вервер" і "Монастир" Грессе, "Бельфегор" Макіавеллі, "Небеса і пекло" Сведенборга, "Підземні мандри Ніколаса Клімма" Гольберга, порадники з хіромантії Роберта Флада, Жана д'Ендажіне й Делашамбра, "Подорож у блакитну далечінь"

Тіка і "Сонячне місто" Кампанелли. Одним із улюблених томів було видання ін-октаво "Діректоріум Інквізіторум" домініканця Еймеріка Жіроннського; Ашер міг мріяти цілі години над сторінками Помпонія Мела про давньоафриканських сатирів та егіпанів. Найбільшою втіхою для нього був, однак, знайдений при доскіпливому читанні однієї страшенно рідкісної й вельми дивної готичної книги ін-кварто статут якоїсь забутої церкви: "Vigiliae Mortuorum Secundum Chorum Ecclesiae Maguntinae" (1).

(1) "Застороги смертним прихильникам Магунтинської церкви" (латин.).

Авжеж, я пригадав нестямний дух цього статуту, подумав, що він напевне впливав на мого вельми вразливого друга, коли якось увечері, зненацька повідомивши, що леді Медлін більше немає на цім світі, він звірився мені зі своїм наміром зберегти її тіло протягом двох тижнів у одному з численних підземель під головним муром замку. Його, одначе, спонукали до цього дивовижного чину такі серйозні житейські міркування, що я не відчував у собі права сперечатись. Аше-ра привели до такого рішення (він сам сказав мені) роздуми про незвичайний перебіг хвороби в його покійної сестри, про якісь настійливі та зухвалі домагання з боку медиків, що її лікували, а також про віддалене й відкрите для всіх вітрів розташування фамільних місць поховання. Зізнаюся щиро: коли я пригадав собі лиховісний вигляд чоловіка, якого зустрів на сходах у день свого прибуття до замку, то не схотів противитися цій осторозі, котру, зрештою, вважав нешкідливою й у всякому разі не протиприродною.

На прохання Ашера я сам допомагав йому влаштувати те тимчасове поховання. Ми вдвох віднесли тіло, раніше покладене вже у труну, до місця спочинку. Підвал, до якого її поставили (і який перед тим так довго не відчиняли, що навіть наші смолоскипи мало не загасли в тому затхлому повітрі, а ми насилу змогли там обдивитися), був тісний, вогкий і не мав жодного отвору, звідки проникало б світло; він був розташований на великій глибині безпосередньо під тією частиною

будинку, де містилась моя спальня. За віддалених феодальних часів підвал, очевидно, використовували для якихось найгрубіших потреб мешканців головної вежі замку; а в пізнішу добу — як сховище пороху та інших легкозаймистих речовин, бо весь довгий склепінчастий прохід, яким ми діставалися до підвалу, і його підлогу було ретельно обшито міддю. Подібним чином було захищено й масивні залізні двері. Вони були такі важкі, що, коли їх відчиняли, завіси видавали різкий, моторошний скрегіт.

Опинившись у цьому осередді страху й поставивши нашу сумну ношу на поміст, ми відхилили ще не прибите віко труни й поглянули на обличчя небіжчиці. Мені відразу впала в вічі разюча подібність між братом і сестрою; а Ашер, вгадавши, певно, мою думку, пробурмотів кілька слів, з яких я зрозумів, що вони з покійницею — близнята і що між ними завжди існувала така спорідненість душ, яку хтось інший навряд чи й зрозуміє. Однак погляд наш недовго спочивав на обличчі вмерлої — ми не могли дивитись на неї без страху й трепету. Недуга, що в квітучому віці звела цю жінку в домовину, залишила, як буває звичайно в разі хвороби явно вираженого каталептичного характеру, щось трохи схоже на слабенький рум'янець, який вкрив щоки та груди, а ще застиглу підозріливу посмішку на вустах, яка так сильно страхає нас у мертвих. Ми опустили й міцно закріпили віко труни і, щільно причинивши двері, побрели знесилені до апартаментів у горішній частині будинку, котрі були нітрохи не веселіші за той похмурий підвал. І невдовзі, коли минуло кілька днів гнітючого суму, у хворій душі мого друга почали відбуватися помітні зміни. Вся його поведінка стала іншою. Він нехтував свої звичайні заняття, а то й зовсім про них забував. Безцільно тинявся з однієї зали до іншої — квапливою, нерівною ходою. Блідість його обличчя набула ще страшнішого, якщо тільки таке можливе, мертвотного відтінку — зате геть зник той блиск в очах. Більше не чулося владної моці в його голосі; мова стала страшливо уривчастою і тремтливою, немов його ненастанно переслідував жах. Справді, бували хвилини, коли мені здавалося, ніби його всякчас стривожений розум мучить якась гнітюча таємниця, але виказати її йому ніяк не стачає мужності. А часом він цілими годинами пильно вдивлявся

у порожнечу і, вже самою поставою виказуючи глибоку увагу, неначе прислухався до якихось уявлюваних звуків,— і це я вже змушений був приписувати нез'ясовним примхам справжнього божевілля. Чи варто дивуватися, що його стан не просто жахав — він передавався й мені. Я відчував, ніби на мене наповзає — повільно, are владно та невпинно,— несамовитий тягар отих його химерних, але невідчепних кошмарів.

Особливо гостро зазнав я на собі силу таких переживань на сьомий чи восьмий день після покладення леді Медлін у склеп — пізно ввечері, коли я збирався вкладатись у ліжко. Минала година за годиною, а сон ніяк не приходив до мене. Зусиллям волі я намагався відігнати тривогу, що пойняла мене. Пробував переконати себе, ніби все чи майже все, що я відчував, навіяне бентежною дією похмурої обстановки в кімнаті — темної, подертої драпіровки, яку нещадно шарпали подихи бурі, що знялась надворі; вони поривчасто колихали драпіровку вздовж стін і моторошно шурхотіли над ліжком. Але всі мої намагання були марні. Нестримний дрож потроху охопив все тіло; і зрештою на душу мою напосів якийсь демон безпричинної паніки. Задихаючись і борсаючись, я намагався скинути з себе те привиддя: підвівся на подушках і, вирячивши очі в непроникну темряву, дослухався (не відаю чому: гадаю, що то мене надихнула якась інстинктивна рішучість) до тихих, неясних звуків, що невідомо звідки проривалась крізь завивання бурі через великі проміжки часу. Переможений могутнім нападом страху, незбагненного й нестерпного, я поквапом одягнувся (бо зрозумів, що цієї ночі мені вже не спати) і спробував вивести себе з цього нав'язливого, жалюгідного стану швидкою ходою туди й сюди по кімнаті.

Я тільки раз чи другий перебіг отак спальню, коли мою увагу привернули тихі кроки на сходах за стіною. Я відразу збагнув, що це Ашер. За хвилину він делікатно постукав у двері й увійшов, несучи в руці лампу. Його обличчя, як завжди, було бліде, мов у мерця,— але тепер в очах світилася божевільна веселість: уся його поведінка свідчила про стримувану істерію. Ашерів вигляд настрахав мене, однак я був готовий

на все, аби тільки не відчувати більше жахливої самотини, тож привітав його, полегшено зітхнувши.

Ашер постояв хвилину в мовчанці, обводячи поглядом усе довкола, і раптом спитав:

— А ти цього не бачив?.. Ти ще не бачив? То зачекай! Зараз побачиш...— Сказавши так, він дбайливо затулив лампу, підскочив до одного з вікон і раптом розчахнув його у буремну ніч.

В кімнату ввірвався навальний, лютий порив вітру — він мало не звалив нас з ніг. То була справжня горобина ніч, бурхлива, жорстока, але прекрасна — просто неймовірна і своєю несамовитою жахливістю, і красою. Ураган, здається, зосередив всю міць саме в нашій околиці — недарма ж вихор весь час шалено змінював свій напрям, а незвичайна щільність хмар (вони нависали так низько, що чіпляли верхівки замкових веж) не заважала нам бачити, як вони, мов живі, мчали з усіх боків назустріч одна одній, стикалися й лишались тут, над нами. Повторюю: навіть їхня неймовірна щільність не заважала нам бачити цей дивовижний рух. Хоч перед нами ні разу не блиснув місяць чи зірка й не було жодного спалаху блискавиці, одначе нижня поверхня цієї велетенської маси сколошканої пари, так само як і всі земні предмети навколо нас, мерехтіла неприродним відсвітом од добре видимого білястого серпанку, що висів скрізь, огортаючи увесь замок.

— Ти не повинен... тобі не слід на це дивитися! — здригаючись, проказав я і, лагідно обійнявши Ашера, рішуче повів від вікна у глиб кімнати і там посадовив у крісло.— Тебе дуже збентежили ці справді моторошні видива, але ж це просто якісь електричні явища, вони не такі вже й незвичайні. А може, у всьому винні ті огидні випари чорного озера. Давай-но зачинимо вікно... Повітря дуже холодне, воно може тобі зашкодити. Ось тут у мене один з улюблених твоїх рицарських романів. Я почитаю вголос, а ти будеш слухати — отак ми й перебудемо разом цю жахливу ніч.

Я взяв з полиці старовинний роман — "Шалену печаль" сера Ланселота Залізного; те, що я його назвав улюбленою Ашеровою книжкою, було, скоріше, сумним жартом, бо, правду кажучи, у тому творі, багатослівному, незграбному, позбавленому хоч якогось натхнення, мало що могло б становити інтерес для мого друга, з його піднесеною, поетичною натурою. Однак то була під рукою єдина книжка, і я плекав надію, що хворобливе збудження, яке так мучило іпохондрика Ашера, потроху розвіється (адже перебіг психічних хвороб часто дає приклади подібних парадоксів), незважаючи навіть на крайню нісенітність цього чтива. Справді, взявши до уваги жваву, хоч і напружену увагу, з якою він слухав ту оповідь, чи вдавав, ніби слухає, я міг би привітати себе із вдалою витівкою.

Я дійшов до широко відомого місця в книжці, де Ефелред, герой роману, після марної спроби добутися миром до оселі пустельника намагається вдертися туди силоміць. Далі, якщо пам'ятаєте, оповідь звучить так:

"Й Ефелред, котрий від природи мав відважне серце й котрий до того ж був вельми наснажений міццю вина, якого багато напився, не схотів більше сперечатися з пустельником, котрий і справді був упертої та злостивої вдачі. І, відчувши вже дощ на своїх плечах і боячися, що буря посилиться, він розмахнувся булавою й одним ударом пробив дощані двері, просунув у дірку свою закуту в залізо правицю; і, натиснувши міцно, він став трощити, ламати й шматувати двері, так що тріск сухих дощок розбудив та розтривожив увесь ліс".

Дочитавши цю фразу, я здригнувся й замовк на хвилину, бо мені здалося (хоча я відразу подумав, що то плід моєї збудженої уяви),— мені здалося, ніби звідкись, з якогось віддаленого кутка замку до вуха неясно долинуло неначе відлуння (звичайно, дуже приглушене) того самого тріску й гуку, що його так докладно описував сер Ланселот. Це був, понад усякі сумніви, лише збіг обставин — саме він і привернув мою увагу, бо серед безперервного стукоту віконниць і звичного вже

багатоголосся дедалі шаленішої бурі той тихий гук сам по собі напевне не міг би зацікавити або занепокоїти мене. Я став читати далі:

"Але доблесний вояк Ефелред, пройшовши у двері, був тяжко здивований та розлючений, що злосливий пустельник не став йому перед очі; натомість він уздрів величезного лускатого дракона, що, виригаючи пломінь, всідав на сторожі перед золотим чертогом, де підлога була встелена сріблом, а на стіні висів блискучий мідний щит, і на ньому вибито такий-от напис:

Хто сюди увійшов, той звитягу знайшов;

Хто з драконом сквита, той — володар щита.

Й Ефелред здійняв свою булаву та обрушив на голову дракона, і той упав перед ним і випустив свій поганий дух із виском таким страшним та різким, і до того ж таким пронизливим, що Ефелред ладен був затулити руками вуха, бо ніхто ніколи ще не чув подібного мерзенного крику". Тут я знову зненацька зупинився — тепер уже вкрай здивований, бо не могло бути ніяких сумнівів, що цього разу я справді чую (хоча з якого боку, сказати б не зміг) тихий і напевне віддалений, але різкий, протяжний і дуже незвичайний — скрипучий та пронизливий — звук; точнісінько так лунав у моїй уяві той надприродний драконів зойк, про який я щойно прочитав у романі.

Не на жарт пригнічений цим новим, ще дивовижнішим збігом, охоплений тисячею суперечливих відчуттів, серед яких переважали подив і невимовний страх, я все-таки зберіг досить самовладання, щоб не потривожити мимовільним зауваженням вразливу, зболілу душу мого друга. Я аж ніяк не був певен, що він теж почув оті звуки; хоча, безперечно, за останні кілька хвилин у його поведінці відбулись дивні зміни. Спершу він сидів лицем до мене, а тоді потроху перемістив крісло так, що обличчя його було звернене до дверей; тож я бачив тільки профіль Ашера, однак помітив, що губи в нього ворушаться, немов щось

нечутно промовляючи. Голова Ашерва впала на груди — але я знав, що він не спить, бо мені було видно збоку широко й недвижно розплющене око. Він не спав — про це свідчили й рухи його тіла: він погойдувався з боку в бік, плавно, повільно, але невпинно й одноманітно. Миттю окинувши оком усю картину, я вирішив усе-таки читати далі оповідь сера Ланселота. Там говорилося:

"І тоді звитяжець, уникнувши страшної люті дракона, згадав про мідний щит і про лихі чари, що його стерегли, а тепер їх геть розбито; він відкинув з дороги мерзенний труп і відважно закрокував срібною підлогою до стіни чертогу, на якій висів той щит; і щит не став чекати, доки він підійде близько, а впав до його ніг на срібну долівку, сповнивши околицю могутнім, величним і страшним дзвоном". Ледве ці останні слова злетіли з моїх вуст,— як неначе й справді в ту саму мить бебехнув на срібну підлогу важкий мідний щит: я почув ясний, лункий, дзвінкий, хоча й напевне віддалений металевий брязкіт. Я зірвався на ноги, остаточно втративши самовладання; проте Ашер і далі розмірено гойдався у кріслі. Я кинувся до нього. Очі його втупилися в одну точку, а обличчя немовби скам'яніло. Але тільки-но я поклав руку йому на плече, все Ашерове тіло аж пересмикнулося; на вустах промайнула страдницька посмішка; і я збагнув, що він не мовчить, а щось бурмоче — тихо, поквапливо, нерозбірливо, ніби не здає собі справи з моєї присутності. Нахилившись до самого його обличчя, я зрештою осягнув страхітливий сенс того бурмотіння. — То ти чуєш це?.. Так, чую, і чую вже давно. Довго... довго... довго... скільки хвилин, скільки годин, скільки днів я чую це... Але не смів... Ох, горе мені, жалюгідному негідникові!.. Я не смів... не смів признатися! Ми поклали її в домовину живою! Хіба я не казав, що в мене вкрай загострені почуття? А ось тепер кажу тобі, що я чув, як вона ще вперше слабо ворухнулася в тій лункій труні. Я почув це... ще багато, багато днів тому... але я не смів... не смів признатись! А тепер... цієї ночі... Ефелред... ха, ха!.. тріск розбитих дверей у пустельника, смертний зойк дракона, брязкіт мідного щита?.. Сказав би краще — то вона ламала свою труну, то скреготали залізні завіси на дверях її темниці, то вона билась об мідні стіни підземелля! Ох! Куди мені тікати? Вона ж скоро буде тут! Адже вона поспішає сюди, щоб

дорікнути мені: навіщо я так поквапився! Я вже чую її кроки на сходах... Учуваю вже, як важко та страшно б'ється її серце... Божевільний! — Тут він у нестямі скочив на ноги і загорлав щосили, неначе вивергаючи з себе душу:— Божевільний! Кажу тобі — зараз вона стоїть за цими дверима!

Надлюдська сила, вкладена в його слова, либонь, подіяла мов заклинання, бо важкі старовинні двері, що на них Ашер указав пальцем, раптом повільно відхилили свої масивні чорні стулки. Власне, їх розчахнув шалений порив вітру — та все одно за тими дверима й справді височіла сповита саваном фігура леді Медлін Ашер. Білі шати були поплямовані кров'ю, на всьому виснаженому тілі видніли сліди жорстокої боротьби. Якусь хвилину вона стояла на порозі, тремтячи та погойдуючись туди-сюди, тоді з тихим жалісним зойком упала вперед, в обійми свого брата й у тих несамовитих, останніх, уже смертних судомах потягла його на підлогу — бездиханним трупом, нещасною жертвою жахів, давно ним передчутих.

Ледь не збожеволівши, я кинувся геть і з тієї кімнати, і з самого замку. Отямився вже на бруківці — надворі так само з усією люттю буяла гроза. Раптом шлях мені осяяв страхітливий спалах світла. Я повернувся, шукаючи джерело дивовижного блиску. Адже позад мене був тільки величезний будинок, і я перебував у його тіні. А це сяяв призахідний місяць — повний, кривавo-червоний; він тепер світив крізь тріщину в стіні, раніше ледь помітну — я про неї вже розповідав: вона йшла зигзагами від даху будинку аж до фундаменту. На очах у мене тріщина швидко розширювалась. Тут налетів ще один шалений порив урагану, і тепер уже весь місячний диск неначе вибухнув ураз переді мною. Голова моя пішла обертом — я побачив, як розсуваються могутні стіни. Розлігся страшенний, довгий-довгий гук, немов шум тисячі водоспадів, і глибокі води зловісного озера безшумно й похмуро зійшлися над уламками дому Ашерів.